

On Altıncı Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿۱﴾ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ^۱

(Nefsimin şüphesiz, kesin bir imana kavuşmasını sağlayacak ve karanlığı dağıtacak şu ayetin nurundan dört “şua”yı göstererek kör nefsimi bir basiret vermek için yazılmıştır.)

BİRİNCİ ŞUA²

Ey cahil nefis! Diyorsun ki:

“Cenâb-ı Hakk’ın ehadiyeti³ ile icraatının genişliği; Zât’ının tekliği ile yardımcıya ihtiyaç duymayan rubûbiyetinin her şeyi içine alması; bir ve benzersiz oluşuyla ortaksız tasarruflarının kuşatıcılığı; mekândan münezzehtliğiyle beraber her yerde hazır bulunması; sonsuz yüceliğiyle beraber her şeye yakınlığı ve birliğiyle beraber her işi bizzat elinde tutması, Kur’an hakikatlerindedir. Kur’an hakîmdir, sonsuz hikmet sahibidir; akla kabul etmeyeceği şeyleri yüklemeyiz. Oysa akıl bu meselede bir tezat görüyor. Onu teslim olmaya sevk edecek bir izah isterim.”

¹ “Bir şeyi dilediğinde O’nun buyruğu, sadece ‘Ol!’ demektir, hemen olur... Sübhan’dır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet, elindedir. Ve hepinizin de dönüşü O’na olacaktır.” (Yâsîn sûresi, 36/82-83)

² **Şua:** Güneşten veya bir ışık kaynağından uzanan tel tel ışıklar.

³ Cenâb-ı Hakk’ın her bir varlıkta ayrı ayrı görülen birlik tecellisi.

Cevap: Madem tam imana ulaşmak için bir izah istiyorsun, biz de Kur'an'ın feyzine dayanarak deriz ki: Allah'ın Nur ismi pek çok zor meselemizi halletmiştir, inşallah bunu da halleder. Akla açık olan, kalbe nur veren temsil yolunu tercih ederek İmam-ı Rabbanî (*radiyallahü anh*) gibi şöyle deriz:

نَهْ شَبِّمَ نَهْ شَبِّ يَرْشَتَمَ مَنْ غَلَامِ شَمْسَمَ أَرْ شَمْسِ مِي گُوِيَمَ خَبْرَ⁴

Temsil, Kur'an'ın mucizevî üslûbunun en parlak aynalarından biri olduğu için biz de şu sırra bir temsille bakacağız. Şöyle ki:

Bir tek zât, farklı aynalar vasıtasıyla külliyet kazanır. Aslında küçük ve sınırlı iken çok geniş icraata sahip bir küllî hükmüne geçer. Mesela, güneş belli, tek bir varlık iken şeffaf şeyler vasıtasıyla öyle geniş bir tesire sahip olur ki, yeryüzünü ışığıyla, akisleriyle doldurur. Hatta damlalar ve parlak zerrelere sayısınca cilveleri bulunur. Güneşin sıcaklığı, ışığı ve ışığındaki yedi rengin her biri, ulaştığı şeyleri içine alıp kuşatırken, her bir şeffaf şey de suretiyle beraber güneşin sıcaklığını, ışığını ve yedi rengini göz bebeğinde saklar, temiz kalbini onlara bir taht yapar. Demek güneş, tekliği itibarı ile ulaştığı her şeyi birden kuşattığı gibi, her bir şeyde de ayrı ayrı tecellileriyle, pek çok sıfatı ve kendine ait bir cilvesiyle bulunur.

Madem temsilden suretlerin görünmesi bahsine geçtik. Bunun birçok çeşidinden, şu meseleyi anlamayı sağlayacak üçüne işaret edeceğiz.

Birincisi: Şeffaf olmayan maddî şeylerin akisleridir. O akisler hem o şeyden farklıdır –aynısı değil– hem de cansızdır, ölüdür. Görünüşten ibaret benzerlikten başka aslının hiçbir hususiyetine sahip değildir. Mesela, sen aynalarla dolu bir mahzene girsen, bir Said binlerce Said olur. Fakat canlı olan yalnız sensin, ötekiler ölüdür. Onlarda hayat alâmeti yoktur.

İkincisi: Nuranî olan maddî şeylerin akisleridir. Bu, o şeyin kendisi değilse de, ondan tamamen farklı da değildir. Mahiyeti onun yerini tutmaz, fakat o nuranî şeyin pek çok hususiyetine sahiptir. Onun gibi canlı sayılır. Mesela, güneş dünyaya nüfuz eder. Her bir aynada aksini

⁴ "Ben ne geceyim ne de geceye kulluk ederim. Ben bir hakikat güneşinin hizmetkârıyım ki, size O'ndan haber getiriyorum." İmam Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/124 (130. Mektup).

gösterir. O akislerin her birinde, güneşin hususiyetlerinden olan sıcaklık, ışık ve yedi renk bulunur. Farz edelim güneş şuur sahibi olsaydı -sıcaklığı kudreti; ışığı ilmi; yedi rengi de sıfatları olsaydı- o vakit, o tek ve benzersiz güneş, aynı anda her aynada bulunur, her bir aynayı kendine bir çeşit makam ve telefon yapabilir. Biri diğerine engel olmazdı. Güneş, her birimizle kendi aynamız vasıtasıyla görüşebilirdi. Biz ondan uzakken o, bize bizden daha yakın olurdu.

Üçüncüsü: Nuranî ruhların aksidir. Bu hem canlıdır hem de o şeyin kendisidir. Fakat aynaların kabiliyeti ölçüsünde görüldüğünden, o ruhun gerçek mahiyetinin yerini tamamen tutmaz. Mesela, Hazreti Cebrail (*aleyhisselam*) Dihye suretinde, Hazreti Peygamber'in (*aleyhissalâtü vesselam*) meclisinde bulunduğu⁵ sırada, hem haşmetli kanatlarıyla Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda, Arş-ı Âzam'ın önünde secdeye gider⁶ hem de sayısız yerde bulunur, ilahî emirleri tebliğ ederdi. Bir iş diğerine engel olmazdı. İşte şu sırdandır ki, mahiyeti nur ve hakikati nuranî olan Hazreti Peygamber (*aleyhissalâtü vesselam*), dünyada bütün ümmetinin salâvatlarını birden iştir ve kıyamette bütün asfiya ile aynı anda görüşecektir. Bir iş diğerine mâni olmaz. Hatta çok nuraniyet kazanan ve "abdal" denilen bir kısım evliya, aynı anda birçok yerde görülüyormuş. Aynı zât, aynı ayrı pek çok işi birden yapıyormuş.

Evet, nasıl cam ve su gibi şeyler maddî varlıklara ayna olursa, aynı şekilde, hava, esir ve misal âlemindeki bazı başka varlıklar da ruhanilere ayna hükmünde, şimşek ve hayal süratinde birer seyir ve seyahat vasıtası olur. Ve o ruhaniler o temiz aynalarda, o latif menzillerde hayal süratiyle gezer, aynı anda binlerce yere girerler.

Madem güneş gibi aciz ve itaatkâr mahlûklar ve ruhaniler gibi maddeyle sınırlı, yarı nuranî varlıklar, nuraniyet sınıyla, aynı anda pek çok yerde bulunabilir. Kayıtlarla kuşatılmış, cüzî birer varlık iken mutlak bir küllî hükmünü alırlar. Sınırlı bir irade ile bir anda pek çok farklı işi yapabilirler.

Acaba, maddeden sıyrılmış ve yüce.. kayıt altına alınmaktan,

⁵ Bkz. Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü'l-Kur'ân* 1; Müslim, *imân* 271, *fezâilü's-sahâbe* 100.

⁶ Bkz. Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *edeb* 41, *tevhid* 33; Müslim, *imân* 346, *birr* 157. Ayrıca Bkz. Ebu's-Şeyh, *el-Azame* 2/730, 766-778.

kesifliğin karanlığından uzak ve arınmış.. bütün şu nurlar ve nuranî varlıklar kutsî isimlerinin nurlarının şeffaf olmayan bir gölgesi.. bütün varlık ve hayat, ruhlar ve misal âlemi; güzelliğinin, kuşatıcı sıfatlarının ve geniş icraatının yarı şeffaf bir aynası olan bir Zât-ı Akdes'in⁷ küllî iradesiyle, mutlak kudretiyle ve engin ilmiyle tecelli eden sıfatlarından ve icraatının cilveleri içinde görünen ehadiyetinden hangi şey saklanabilir? Hangi iş O'na ağır gelebilir, hangi varlık O'ndan gizlenebilir, kim uzak kalabilir, külliyet kazanmadan kim O'na yaklaşabilir?

Evet, nasıl ki, güneş kayıtlarla sınırlanamayan ışığı ve maddesiz aksi vasıtasıyla sana, göz bebeğinden daha yakın olduğu halde sen sınırlarla kuşatılmış olduğun için ondan gayet uzaksın. Ona yaklaşmak için pek çok kayıttan sıyrılman ve birçok küllî mertebeden geçmen gerekir. Âdeta, mânen yeryüzü kadar büyüyüp, ay kadar yükseldikten sonra doğrudan doğruya güneşin asıl mertebesine bir derece yaklaşabilir ve onunla perdesiz görüşebilirsin. Aynen öyle de, Celîl-i Zülcemâl, Cemîl-i Zülkemâl sana gayet yakındır, sen ise O'ndan çok uzaksın. Kalbinde kuvvet, aklında yüksek bir kavrayış varsa, temsildeki noktaları hakikate uydurmaya çalış...

İKİNCİ ŞUA

Ey sersem nefis! Diyorsun ki:

إِنَّمَا أَمْرَةٌ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ⁸

ve

gibi ayetler, eşyanın yaratılışının sırf bir emirle ve bir kerede olduğunu, *صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْفَعَنَ كُلَّ شَيْءٍ* gibi ayetler ise bunun ilim içinde büyük bir kudretle, hikmet içinde ince bir sanatla derece derece gerçekleştiğini gösteriyor. Bunlar birbiriyle nasıl bağdaşır?

⁷ Her türlü kusur ve noksandan yüce, mukaddes Zât, Cenâb-ı Allah.

⁸ “Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu sadece 'Ol!' demektir, hemen olur...” (Yâsîn sûresi, 36/83)

⁹ “Her şey, tek bir çağrıdan ibaret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar...” (Yâsîn sûresi, 36/53)

¹⁰ “İşte bu, her şeyi sapasağlam ve mükemmel yapan Allah'ın sanatıdır.” (Nemî sûresi, 27/88)

¹¹ “(O Allah ki) yarattığı her şeyi güzel ve sağlam yaptı.” (Secde sûresi, 32/7)

Cevap: Kur'an'ın feyzine dayanarak deriz ki:

Birincisi: Bunda tezat yoktur. Bir kısmı öyledir, ilk yaratılış gibi... Bir kısmı da diğer türlüdür, eşyanın benzerini tekrar yaratmak gibi...

İkincisi: Eşyada görülen kolaylık, sürat, bolluk ve genişlik içinde son derece intizam, sağlamlık, güzel sanat ve mükemmel yaratılış, şu iki kısım, farklı ayetlerin hakikatine kesin bir şekilde şahitlik eder. Öyleyse şunların bir hakikat olarak varlığının bahis konusu edilmesi lüzumsuzdur. Belki yalnız "Bunun hikmet sırrı nedir?" denilebilir. Öyleyse biz de temsilî bir kıyaslamayla şu hikmete işaret edeceğiz:

Mesela, nasıl ki sanatkâr bir terzi çok zahmetle, maharetle sanatlı bir elbise diker ve onu bir model olarak hazırlar. Sonra onun benzerini zahmetsizce, çabuk yapabilir. Hatta bu bazen öyle kolay olur ki, âdeta terzi emreder, o şey yapılır. Saat gibi, öyle sağlam bir düzen kazanır ki, sanki bir emrin dokunmasıyla o elbise işlenir ve o terzi işler. Aynen öyle de, kâinatın sonsuz hikmet sahibi Sâni'i, sonsuz ilim sahibi Nakkaş'ı şu âlem sarayını, içindekilerle beraber benzersiz bir surette yarattıktan sonra küçük-büyük her şeye bir model hükmünde bir kader ölçüsüyle, belli bir miktar tayin etmiştir.

İşte bak, o Ezelî Nakkaş her asrı bir model yaparak kudret mucizeleriyle süslü, taze birer âlemi onlara giydiriyor. Her bir seneyi bir ölçü kılarak rahmetinin harikalarıyla sanatlı, taze birer kâinatı o endama göre dikiyor. Her bir günü bir satır yaparak onda hikmetinin incelikleriyle süslenmiş, sürekli yenilenen eserlerini yazıyor.

Hem o Kadir-i Mutlak, her asrı, seneyi ve günü birer model yaptığı gibi, yeryüzünü, her bir dağı, çölü, bağ ve bahçeyi, ağacı da model yapmıştır. Yeryüzünde her vakit taze birer kâinat kurar, yeni birer dünya var eder. Bir âlemi bozup bir başka muntazam âlemi getirir. Mevsimden mevsime her bağ ve bahçede taze taze kudret mucizelerini ve rahmet hediyelerini gösterir. Hikmet ifade eden, yeni birer kitap yazar. Taze rahmet mutfakları kurar. Her şeye, daima yenilenen, sanatlı birer elbise giydirir. Her baharda her bir ağaca ipek gibi taze birer çarşaf geçirir. Onları inci misali yeni ziynetlerle süsler. Ellerini yıldız gibi parlak rahmet hediyeleriyle doldurur.

İşte şu işleri son derece güzel bir sanat ve kusursuz bir intizamla yapan, şu birbiri ardınca gelen ve zaman ipine takılan seyyar âlemleri

sonsuz bir hikmet ve inayet, kusursuz bir kudret ve sanatla değiştiren Zât, elbette gayet Kadir ve Hakîm'dir; Basîr ve Alîm'dir, her şeyi görür ve bilir. O'nun işine tesadüf karışmaz. İşte o Zât-ı Zülcelâl'dir ki,

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ¹²
وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ¹³

buyurarak hem kusursuz kudretini ilan ediyor hem de kudreti için haşır ve kıyametin çok kolay ve zahmetsiz olduğunu bildiriyor. Yaratılış kanunlarının kudret ve iradeyi içerdiğini, her şeyin, emirlerine karşı gayet itaatkâr olduğunu ve doğrudan, vasıtasız var etmesindeki mutlak kolaylığı göstermek için icraatını sırf bir emirle yaptığını Kur'an-ı Mucizü'l Beyan ile ferman ediyor.

Sözün Özü: Bir kısım ayetler eşyadaki, bilhassa ilk yaratılıştaki son derece güzel sanatı ve kusursuz hikmeti ilan ediyor. Diğer kısım ise eşyadaki, bilhassa eşyanın tekrar yaratılması ve iadesindeki son derece kolaylığı ve sürati, itaati ve zahmetsizliği bildiriyor.

ÜÇÜNCÜ ŞUA

Ey haddini aşmış, vesveselerle dolu nefis! Diyorsun ki:

بِيَدِهِ مَلَكَوْتُ كُلِّ شَيْءٍ¹⁴
مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ أَخَذَ بِنَاصِيَتِهَا¹⁵
وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ¹⁶

gibi ayetler, Cenâb-ı Hakk'ın yarattıklarına son derece yakınlığını gösteriyor.

¹² “Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu sadece 'Ol!' demektir, hemen olur...” (Yâsîn sûresi, 36/83)

¹³ “Kıyametin kopması ise, başka değil, ancak göz açıp kapayıncaya kadar yahut daha da kısa bir anda olup biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

¹⁴ “O Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet, elindedir.” (Yâsîn sûresi, 36/83)

¹⁵ “Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah onun perçeminden tutmuş olmasın.” (Hûd sûresi, 11/56)

¹⁶ “Biz ona şahdamarından daha yakınız.” (Kaf sûresi, 50/16)

وَالَّذِينَ تَرَجَعُونَ¹⁷

تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ¹⁸

ayetleri, hadiste buyrulan, “Cenâb-ı Hak yetmiş bin perde arkasındadır.”¹⁹ gibi beyanlar ve Mirac gibi hakikatler ise bizim O’ndan sonsuz derecede uzaklığımızı ifade ediyor. Şu anlaşılması zor sırrı anlamayı kolaylaştıracak bir izah isterim.”

Cevap: Öyleyse dinle...

Öncelikle: Birinci Şua’nın sonunda şöyle demiştik: Nasıl ki güneş, kayıtlarla sınırlanamayan ışığı ve maddî olmayan aksi vasıtasıyla sana, ruhunun penceresi ve aynası hükmündeki gözbebeğinden daha yakın olduğu halde; sen, sınırlarla kuşatılmış ve maddede hapis olduğun için ondan gayet uzaksın. Onun yalnız bir kısım yansımalarıyla, gölgeleriyle temas edebilir ve bir nevi cilveleriyle, küçük tecellileriyle görüşebilirsin. Bazı sıfatları hükmündeki renklerine, bir kısım isimleri hükmündeki parıltılarına ve onlara mazhar olan şeylere yaklaşabilirsin. Eğer güneşin asıl mertebesine yaklaşmak ve doğrudan doğruya, bizzat onunla görüşmek istersen, o vakit pek çok kayıttan sıyrılman ve pek çok küllî mertebeden geçmen gerekir. Âdeta kayıtlardan mânen sıyrılarak dünya kadar büyüyüp, ruhunla hava gibi genişleyip ay kadar yükseldikten, güneşin karşısına geçtikten sonra onunla bizzat, perdesiz görüşebilir, ona bir derece yaklaştığını iddia edebilirsin. Aynen öyle de, o sonsuz kemâl ve haşmet sahibi Celîl, o benzersiz güzellik sahibi Cemîl, o Vâcibü'l-Vücûd, o her şeyin yaratıcısı Mevcûd, o Daimî Güneş, o Ezel ve Ebed Sultanı sana senden yakındır. Sen ise O’ndan sonsuz uzaksın.

Gücün yeterse temsildeki şu incelikleri hakikate uygula...

¹⁷ “Ve sonuçta O’na döndürülürsünüz.” (Bakara sûresi, 2/245; Yûnus sûresi, 10/56; Hûd sûresi, 11/34; Kasas sûresi, 28/70, 88; Yâsin sûresi, 36/22, 83, Fussilet sûresi, 41/21; Zuhruf sûresi, 43/85)

¹⁸ “Melekler ve Rûh, O Allah’ın Arş’ına, miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler.” (Meâric sûresi, 70/4)

¹⁹ Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair Bkz. Ebû Ya’lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, Cenâb-ı Hak’ın azametinden her şeyin mahvolacağına dair Bkz. Müslim, *îmân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

İkincisi: –²⁰ **وَاللَّهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى**– Mesela, bir padişahın pek çok isminden biri olan “kumandan” ismi birbiri içindeki dairelerde tesirini gösterir. Başkumandanlığın kuşatıcı dairesinden tut, paşalık, yüzbaşılık ve ta onbaşılığa kadar geniş ve dar, büyük ve küçük dairelerde de görünür, tecellisi vardır. Bir asker, askerlik hizmetinde onbaşı rütbesinde sahip olduğu cüzî kumandanlık noktasına dayanarak padişahıyla “kumandan” isminin küçük tecellisi vasıtasıyla münasebet kurar. Eğer asıl ismiyle temas etmek, padişahla o unvanı ile görüşmek isterse, onbaşılıktan ta başkumandanlığın geniş mertebesine çıkması gerekir. Demek padişah, o askere ismi, hükmü, kanunu ve ilmiyle, telefonu ve idaresiyle; eğer o padişah, abdal diye isimlendirilen, evliyadan nuranî bir zât ise bizzat yanında hazır bulunarak, gayet yakındır. Hiçbir şey ona mâni olamaz. Halbuki o asker, padişahından gayet uzaktır. Binlerce mertebe ona engeldir, binlerce perde araya girer. Fakat bazen padişah merhamet gösterir, âdeti olmadığı halde bir askeri huzuruna alır, lütfuna mazhar eder.

Aynen öyle de: ²¹ **كُنْ فَيَكُونُ** emrinin sahibi, güneş ve yıldızlar itaatkâr birer askeri hükmünde olan Zât-ı Zülcelâl, her şeye her şeyden daha yakın olduğu halde, her şey O’ndan sonsuz derecede uzaktır. O’nun yüce huzuruna perdesiz girmek istense, karanlık ve nuranî perdelerden; yani maddî ve ekvanî²² perdelerin yanında isim ve sıfatlarının da yetmiş bin perdesinden geçmek, her ismin binlerce hususi ve küllî tecelli derecesine çıkmak, sıfatlarının gayet yüksek tabakalarını aşıp ta ism-i âzamına mazhar olan Arş-ı Âzam’ına yükselmek gerekir. Eğer O’nun cezbi ve lütfu olmazsa bunun için binlerce sene çalışmak ve yol kat etmek lâzım gelir. Mesela sen, Cenâb-ı Hakk’a “Hâlık” ismiyle yaklaşmak istersen, O’nunla, “senin Hâlık’ın” olması hususiyetiyle, sonra “bütün insanların Hâlık’ı” olması yönüyle, ardından “bütün canlıların Hâlık’ı” unvanıyla ve nihayet “bütün varlıkların Hâlık’ı” ismiyle münasebet kurman gerekir. Yoksa gölgede kalırsın, yalnız küçük bir cilveyi bulursun.

²⁰ “En yüce sıfatlar Allah’ındır.” (Nahl sûresi, 16/60).

²¹ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olurur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40 ...)

²² Varlıklarla, eşyayla ilgili.

Bir Hatırlatma: Temsildeki padişah, aczinden dolayı “kumandanlık” unvanının mertebelerinde araya vasıtalar koymuştur. Fakat ²³بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ ayetinin işaretiyle, Kadir-i Mutlak’ın vasıtalara ihtiyacı yoktur. Onlar sırf görünüştedir, izzet ve büyüklüğün perdesidir. O’nun rubûbiyet saltanatının kulluk, hayret ve acz içinde, fakrını gösteren birer ilancısı ve seyircisidirler. Yardımcısı değiller; rubûbiyetinin saltanatına ortak olamazlar.

DÖRDÜNCÜ ŞUA

İşte ey tembel nefsim! Bir çeşit mirac hükmündeki namazın hakikati, önceki temsilde bir askerinin tamamen bir lütuf olarak padişahın huzuruna kabulü gibi, tamamen bir rahmet eseri olarak Celîl-i Zülcemâl Zât’ın, Cemîl-i Zülcelâl Mabud’un huzuruna kabulüdür. “Allahü Ekber” deyip mânen, hayalen veya niyetinle iki cihandan geçip, maddî kayıtlardan sıyrılıp engin bir kulluk mertebesine veya onun bir gölgesine veyahut suretine çıkarak bir nevi huzuruyla şereflenmektir. ²⁴إِيَّاكَ تَعْبُدُ hitabına -herkesin kabiliyeti ölçüsünde- büyük bir mazhariyettir. Âdeta, namazdaki her harekette tekrar tekrar “Allahü Ekber, Allahü Ekber” demek, mertebeleri kat edip manevî bir yükselişe ve cüzî dairelerden küllî dairelere çıkmaya bir işarettir. O’nun, bilemediğimiz yüce kemâl vasıflarının özlü bir unvanıdır. Âdeta her bir “Allahü Ekber” bir mirac basamağı kat etmeye işarettir. İşte şu namaz hakikatının mânen, niyetle, tasavvurla veya hayalen bir gölgesine, bir parıltısına mazhar olmak bile büyük bir saadettir. Hacda pek çok kere “Allahü Ekber” denilmesi de şu sırdandır. Çünkü hacc-ı şerif, herkes için bizzat küllî mertebede bir kulluktur. Nasıl ki bir asker, bayram gibi hususi bir günde, bir paşa gibi, padişahın bayram davetine gider ve iltifatına mazhar olur. Aynen öyle de, hac ibadetinde sıradan bir insan da, çok mertebe kat etmiş bir veli gibi bütün yeryüzünün Yüce Rabbi unvanıyla Rabbine yönelir. Küllî bir kullukla şereflenir. Elbette rubûbiyetin hac anahtarıyla açılan küllî mertebeleri, ulûhiyetin hac

²³ “Her şey üzerinde hâkimiyet O’nun elindedir.” (Mü’minûn sûresi, 33/88; Yâsîn sûresi, 36/83)

²⁴ “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet ederiz.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

dürbünüyle görünen yüce ufukları, hac ibadetinin şeairiyle²⁵ kalbde ve hayalde gittikçe genişleyen kulluk daireleri, büyüklük mertebeleri ve tecelli ufuklarının verdiği hararet, hayret, dehşet ve rubûbiyet karşısında duyulan heybet²⁶ **اللَّهُ أَكْبَرُ.. اللَّهُ أَكْبَرُ** demekle sükûn bulabilir. Biz-zat görülen veya tasavvur edilen o mertebeler “Allahü Ekber” diyerek ilan edilebilir. Şu yüce ve küllî mânâ, hacdan sonra çeşitli derecelerde bayram namazında, yağmur namazında, husuf ve küsuf²⁷ namazlarında ve cemaatle kılınan namazlarda bulunur. İşte, sünnet nevinden de olsa İslam şeairinin öneminin sırrı budur.

سُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ خَزَائِنَهُ بَيْنَ الْكَافِ وَالْتُونِ²⁸
 فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ²⁹
 سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³⁰
 رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا³¹
 رَبَّنَا لَا تَزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ³²
 وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى رَسُولِكَ الْأَكْرَمِ مَظْهَرِ اسْمِكَ الْأَعْظَمِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ
 وَإِخْوَانِهِ وَأَتْبَاعِهِ أَمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ³³

²⁵ Görüldüğünde İslam'ı hatırlatan, bütün Müslümanları alâkadar eden İslam alâmetleri.

²⁶ Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

²⁷ **Husuf ve Küsuf:** Ay ve güneş tutulmaları.

²⁸ Kudretinin hazinelerini bir 'Ol!' emriyle var eden Zât-ı Zülcelâl, her türlü kusurdan münezzehtir.

²⁹ “Sübhandır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet, elindedir. Ve hepimizin de dönüşü O'na olacaktır.” (Yâsîn sûresi, 36/83)

³⁰ “Sübhanım ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

³¹ “Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!” (Bakara sûresi, 2/286)

³² “Ey Kerim Rabbimiz, bize hidayet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab sensin Sen!” (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

³³ İsm-i Âzam'ının mazharı olan Resûl-u Ekrem'ine, âl ve ashabına, kardeşlerine ve ona tâbi olanlara salât ve selam et. Kabul buyur ey merhametlilerin en merhametlisi olan Rabbimiz.

KÜÇÜK BİR ZEYL³⁴

Sonsuz kudret ve ilim sahibi Kadîr-i Alîm, her şeyi sonsuz bir sanat ve hikmetle var eden Sâni-i Hakîm, kanun şeklindeki âdetlerinin işaret ettiği nizam ve intizamlı; kudretini, hikmetini ve icraatına hiçbir tesadüfün karışmadığını gösterir. Aynen bunun gibi, kanunlarının dışına çıkan misallerle, âdetinin harikalarıyla, aynı türden yarattığı fertlere onları birbirinden ayırt etmeyi sağlayan farklı suretler ve hususiyetler vermesiyle, tabii hadiselerin hep aynı vakitte gerçekleşmeyip zaman ve mekânın değişmesiyle; iradesini, dilediği zaman dilediğini yaptığını ve hiçbir kayıt altında olmadığını gösterir. Tekdüzelik perdesini yırtarak her şeyin, her an, her işinde, her halinde kendisine muhtaç olduğunu ve rubûbiyetine itaat ettiğini bildirir, gafleti dağıtır. İnsanların ve cinlerin bakışını sebeplerden, onların asıl sahibi olan Zât'ına çevirir. Kur'an'ın beyanları şu esasa bakıyor:

Mesela, çoğu yerde bir kısım meyveli ağaçlar bir sene meyve verir, yani rahmet hazinesinden elleri doldurulur, onlar da verir. Aynı ağaç öbür sene, görünüşteki bütün sebepler hazırken meyve vermez.

Hem mesela, hayat için lüzumlu diğer işlerin aksine, yağmurun yağma vakti o kadar değişkendir ki, bu, Kur'an'da insanın ilmi dışında olduğu bildirilen beş husus, yani “mugayyebat-ı hamse”³⁵ arasında sayılmıştır. Çünkü varlıkta en mühim yer, hayat ve rahmetindir. Yağmur ise hayat kaynağı ve rahmetin ta kendisi olduğu için elbette o âb-ı hayat, rahmet olan o su, gaflet veren ve hakikati perdeleyen tekdüzelik kaidesi altına girmez. Bütün canlılara nimet ve hayat veren Rahman ve Rahîm Zât-ı Zülcelâl, onu doğrudan doğruya, perdesiz bir şekilde elinde tutar ki, dua ve şükür kapılarını her vakit açık bıraksın.

Yine mesela, canlılara rızık ve insanlara belli bir sima verilmesinin, birer hususi ihsan eseri gibi umulmadık tarzda olması, Cenâb-ı Hakk'ın iradesini ve dilemesini ne kadar güzel bir şekilde gösteriyor. Havanın idaresi ve bulutların itaati gibi daha başka ilahî icraatı da bunlara kıyasla...

³⁴ **Zeyl:** İlave.

³⁵ Bkz. Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, *istiskâ* 29, *tefsîru sûre* (6) 1, (13) 1, (31) 2, *tevhîd* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/24, 52, 58, 122.